

Begeleidend schrijven correctievoorschrift

Beste lezer,

Voor je ligt een correctievoorschrift van het *proefexamen VWO*. Wij hopen dat jij onze tip ter harte hebt genomen en dit pas leest als je het *proefexamen* gemaakt hebt. Nu is het tijd om je werk na te gaan kijken. Nog een paar tips voor het nakijken:

- Je krijgt per onderdeel – per *bullet* – 1 punt, je kunt geen halve punten krijgen;
- Bedenk per onderdeel of jouw antwoord voldoende of volledig genoeg is om het punt te krijgen en probeer voor jezelf een afweging te maken: waarom zou ik dit punt wel of niet verdienen?
- Bij de leervragen, de vragen die letterlijk verwijzen naar de theorie uit het boek, is het antwoordmodel voorschrijvend. Dit houdt in dat jouw uitleg heel erg moet lijken op het antwoordmodel om het punt te krijgen.
- Bij de analysevragen, de vragen waarbij je de theorie moet combineren met een bron, is het antwoordmodel leidend. Wij verwachten van jullie bij deze vragen niet dat je precies hetzelfde antwoord geeft als in het antwoordmodel terug te vinden is. De vraag die je je moet stellen: komt in hoofdlijnen, in argumentatie, mijn antwoord overeen met het antwoordmodel?
- Bij de positiebepalingsvragen, de vragen waar aan jou gevraagd wordt een beargumenteerde positie in te nemen, is het antwoordmodel leidend. Bij deze vragen gaat het om de kwaliteit van je argumentatie en het eventueel correct gebruiken van de gevraagde theorie.
- Bespreek de vragen die je hebt na afloop van het nakijken van dit examen met je docent!

De Nijmeegse Kring,

Aan dit proefexamen hebben meegewerkt: Wibo van Lanen, Janneke van Wijnbergen-Huitink, Nienke van Dijken, Karen van Wichen, Tjeerd van de Laar, Yakov Smit, Joseph van der Marck, Vincent van Hak, Kirsten Poortier, Karin van der Zwan, Rob Revet, Willemien Bronkhorst, Mark van der Meijden

Correctievoorschrift **VWO** **2020**

Tijdvak 1
15 mei 2020
09.00-12.00

filosofie

Dit examen bestaat uit 26 vragen
Voor dit examen zijn maximaal 49 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kan worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of argumentatie gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of argumentatie ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd. Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1: Het succes van Trump

1 Maximumscore 1

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg dat de vrouwen geen 'ware vriend van zichzelf' zijn: omdat hun stemgedrag wijst op tegenstrijdige verlangens.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Je bent volgens Aristoteles een ware vriend van jezelf als je niet ten prooi valt aan destructieve of tegenstrijdige verlangens. Je ziel is dan geheel in harmonie met zichzelf. Kennelijk is dit bij Trump-stemmers niet het geval, want ze verlangen enerzijds dus de vrouwonvriendelijke Trump als president, terwijl het toch ook in hun belang is dat ze een president hebben die hun belangen goed vertegenwoordigt.

2 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een correcte uitleg van Plato's kritiek op de democratie die aansluit op de kritiek van Trump-kiezers: bestuurders zijn gericht op eigenbelang.
- een kritiekpunt op de boosheid van de Trump-stemmer op basis van Plato's driedeling van de ziel: de rede moet leidend zijn over de overige twee delen.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Plato is Athene ten onder gegaan aan onmatigheid, eigendunk, geldzucht en de gerichtheid op eigenbelang. Dit verlies van aretè (besef van een waardig leven) is inherent aan elke democratie: elke democratie leidt tot een schrikbewind van de massa (ochlocratie). De politieke elite in Amerika kan op soortgelijk zelfzuchtig gedrag worden betrapt. Politici hebben financieel misbruik gemaakt van hun positie.
- Volgens Plato bestaat de menselijke ziel uit 3 delen: het denkend-schouwende deel moet met het thymotisch-eergevoelige deel het vegetatief-verlangende deel onder controle houden. De Trump-stemmer laat zich leiden door boosheid, wat hoort bij het vegetatief-verlangend deel, terwijl juist het denkend-schouwende deel volgens Plato leidend zou moeten zijn.

3 Maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een correcte uitleg dat Plato's staat een utopie kan worden genoemd: een georganiseerde staat waarin ieder doet wat bij hem past.
- een correcte uitleg dat Plato's staat een dystopie kan worden genoemd: er is geen plaats voor individuele vrijheid.
- een correcte uitleg van Hegels opvatting over vakmatige samenwerkingsverbanden (corporaties) als een utopische opvatting: corporaties leveren een bijdrage aan de samenleving als geheel.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Plato denkt dat als je de staat zo inricht dat iedereen doet wat bij hem of haar past, je een ideale, perfect georganiseerde samenleving krijgt. Daarom kunnen we zijn voorstel als een utopie beschouwen.
- Anderzijds is er in de ideale staat van Plato geen plek voor individuele vrijheid. Ben je bijvoorbeeld geschikt als boer, dan kun je wel koning willen worden, maar dat wordt je dan nooit. Popper vindt de ideale staat van Plato dan ook een dystopie, een staat waarin burgers gedwongen worden een leven te leiden dat ze misschien helemaal niet willen.
- Volgens Hegel beseffen de vakmensen via de erkenning van de vakmatige samenwerkingsverbanden (corporaties) dat ze een bijdrage leveren aan de samenleving als geheel. In de vakmatige samenwerkingsverbanden worden standaarden voor goed werk ontwikkeld die bijdragen aan het welzijn van de hele gemeenschap. Hegels opvatting over de vakmatige samenwerkingsverbanden kan utopisch worden genoemd, omdat de arbeiders daarin erkend worden als personen met specifieke vaardigheden. Bovendien is via het samenwerkingsverband de kwaliteit van het werk gegarandeerd waar de gemeenschap als geheel van profiteert.

4 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een argumentatie met het begrip 'harde institutie' dat de staat met Trump als aanwijsbaar machtspunt het goede leven bevordert: Trump stelt wetten op die de Amerikaanse markt doen opleven.
- Een argumentatie met het begrip 'zachte institutie' dat Trump het goede leven bedreigt: Trump vertoont moreel wangedrag te vertonen.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Zoals in de inleiding van de vraag wordt gezegd heeft het economisch beleid dat de Amerikaanse staat onder leiding van Trump voert gezorgd voor een opleving van de Amerikaanse markt. De staat is een harde institutie, dat wil zeggen: een duidelijk tastbare en aanwijsbare institutie en Trump is het aanwijsbare machtspunt ervan. Veel mensen zullen in economisch opzicht baat hebben bij het beleid dat de staat voert: meer werkgelegenheid, hogere inkomens. Kortom, als gevolg van het beleid worden Amerikaanse burgers economisch zelfstandiger en ervaren bijgevolg meer individuele vrijheid, wat een voorwaarde is voor het goede leven.
- Van een president mag je verwachten dat hij zich gedraagt als voorbeeldfiguur in moreel opzicht. Moraal als zachte institutie - dat wil zeggen: een institutie die niet duidelijk tastbaar en aanwijsbaar is, maar meer tussen de oren zit - is namelijk belangrijk om mensen prettig te laten samenleven. Met zijn zondige gedrag neemt Trump het echter niet zo nauw met de heersende moraal die voorschrijft hoe men fatsoenlijk met elkaar om dient te gaan. Met zijn openlijke morele wangedrag geeft hij een slecht voorbeeld aan zijn burgers en bedreigt daarmee het goede samenleven van Amerikaanse burgers.

5 **Maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een correcte uitleg van het onderscheid tussen onderbouw en bovenbouw en een uitleg van de kritiek op de vrije markt die Marx hieruit afleidt: de productiemiddelen blijven in handen van de bourgeoisie.
- Een correcte uitleg van de kritiek van Marx op De Mandeville met gebruik van het begrip 'klassenbelang': de ondeugden die De Mandeville prijst houdt het onderdrukkende klassensysteem en de vrije markt in stand.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Marx maakt een onderscheid tussen onderbouw en bovenbouw. De feitelijke sociaal-economische verhoudingen (onderbouw) worden weerspiegeld in de bovenbouw: de zachte en harde instituties. De vrije markteconomie is een sociaal-economisch systeem dat met zijn ideeën de onderbouw in stand houdt. De productiemiddelen blijven zo in handen van de bourgeoisie.
- Instituties zijn uitdrukking van een klassenbelang. Zo zijn het vrijemarktkapitalisme en de moderne staat uitdrukking van het belang van de bourgeoisie. Marx bekritiseert niet alleen de harde instituties (zoals het economische systeem), maar ook de zachte die de positie van de harde instituties in stand houden en de arbeiders blijven onderdrukken. De ondeugden van de vrije marktkapitalisten worden gerechtvaardigd door de gangbare morele opvattingen (zachte instituties). Marx zou de ondeugden die De Mandeville relatief positief waardeert, afwijzen omdat ze uitingen zijn van de moraal waarmee de vrije markt, inclusief onderdrukking van de arbeiders, in stand wordt gehouden.

6 **Maximumscore 1**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een advies om te komen tot een betere verhouding tussen vrije markteconomie en het privé-leven: maatschappelijke instituties democratiseren om ze zo te beschermen tegen de kolonisering van de publieke sfeer.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Habermas is er teveel ruimte gegeven aan instrumentele rationaliteit ten koste van communicatieve rationaliteit. Mensen zien elkaar als instrument om financiële winst te behalen, en dit werkt door in ons privé-leven, waardoor we geen echt contact meer met elkaar hebben en ook geen kritiek meer hebben op instituties als de vrije markt. Habermas zou adviseren om mensen in staat te stellen andere morele waarden in te brengen dan alleen economische winst. Bijvoorbeeld, je verpleegkundigen hun eigen werk meer kunnen laten organiseren. Dan zouden eisen dat verpleegkundigen bijvoorbeeld maximaal zeven minuten hebben om een patiënt te douchen komen te vervallen ten gunste van meer tijd om een praatje te maken.

7 **Maximumscore 3**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van de goedkeurende positie van een utilist tegenover het transactionalisme: het transactionalisme is goed omdat het het meeste geluk voor het grootste aantal betrokkenen bewerkstelligt.
- Een vorrechte uitleg van de afkeurende positie van MacIntyre tegenover het transactionalisme: het transactionalisme corrupteert de waardevolle samenwerkingsverbanden tussen mensen.
- Een eigen argumentatie met één van de vijf dimensies welke van de twee posities het meest overtuigend is.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het utilisme is een handelingspraktijk goed in morele zin als het zorgt voor het meeste geluk voor het grootste aantal. Het transactionalisme dient het eigenbelang van alle betrokkenen. Een utilist zal zich daarom positief opstellen tegenover het transactionalisme.
- In tegenstelling tot het liberale mensbegrip dat de mens kenschetst als een individualistisch wezen, benadrukt MacIntyre dat de mens altijd in een gemeenschap leeft en zich daarop dient af te stemmen. Mensen leven binnen samenwerkingsverbanden (zogenaamde 'praktijken') waarbinnen men gezamenlijk zorgdraagt voor een gemeenschappelijk goed. Het transactionalisme dat gericht is op individueel gewin zonder band aan te gaan corrupteert deze waardevolle samenwerkingsverbanden. Daarom wijst MacIntyre het transactionalisme af.
- Ik vind de communitaristische positie van MacIntyre ten aanzien van het transactionalisme de meest overtuigende positie, omdat MacIntyre expliciet rekening houdt met het feit dat de mens een relationeel wezen is: een mens leeft onvermijdelijk ten midden van medemensen en gaat relaties met hen aan. MacIntyre wil onze sociale relationaliteit behouden en zal zich daarom tegen het transactionalisme keren. Het utilisme houdt daarentegen geen rekening met onze sociale relationaliteit. Bij het berekenen van het grootste geluk voor het grootste aantal mensen worden mensen immers als losstaande individuen opgevat.
- Een degelijke argumentatie met één van de vijf dimensies ten gunste van het positie van het utilisme tegenover het transactionalisme mag ook goedgekeurd worden.

Opgave 2: De markt voor Happeez

8 Maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte weergave van de rol van discipline en zelfreflectie in het christendom: is mijn leven in overeenstemming met de wensen van god.
- Een argument over hoe discipline en zelfreflectie het einde van het christendom betekenen: een toegenomen autonomie leidt tot het opheffen van de afhankelijkheid van God.
- Een correcte uitleg van de verhouding tussen christendom; humanisme en anti-humanisme: van geloof in God, naar autonomie, naar rationalisering, naar nihilisme.
- Een beschrijving het happinez festival als voorbeeld van supernova: festival als alternatieve levensbeschouwelijke bron van het goede leven.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- In het christendom is er een sterke nadruk op individuele zelfreflectie in de vorm van een persoon die nadenkt of zijn leven wel in overeenstemming is met de wensen van God. Hierbij is het duidelijk dat een mens zelf nadenkt over zijn gedrag (zelfreflectie) en dit relateert aan externe maatstaf waaraan hij moet voldoen. De tweede stap hierin is dat men de discipline heeft om zich te houden aan deze gegeven regels van God. Zelfreflectie en discipline samen zorgen er dan voor dat men een goed - lees zinvol leven leidt in de ogen van God.
- Geleidelijk aan kan je de vraag stellen in hoeverre je God nodig hebt om je aan regels te houden. Hierin vormt langzaam het idee van autonomie zich: de mens die zichzelf de wet oplegt (auto = zelf - nomos = wet). Dit proces wordt versterkt in een dynamiek met de opkomst van de natuurwetenschappen. De mens die steeds meer in staat is om zelf regels te bepalen is ook steeds meer in staat om zelf te leren over de wereld. (in plaats van 'de openbaring' al enige vorm van kennis te zien) Dit neemt de vorm aan van experimenteren en een algehele verzelfstandiging van de wetenschappelijke methode. De successen die voortkomen uit deze nieuwe methode, zowel praktisch als theoretisch, dragen sterk bij aan het aanzien, acceptatie en (pun intended) geloof in de juistheid van de wetenschappelijke methode als basis van een alternatieve levensbeschouwelijke visie.
- Taylors (Hegeliaanse) analyse van zingeving maakt duidelijk dat elke fase steeds de volgende fase veroorzaakt: het christendom met zijn nadruk op individuele reflectie kan niet anders dan eindigen in het idee van zelfwetgeving (autonomie) en rationaliteit. Dit humanisme leidt tot een bloei van wetenschap en afbraak van gedeelde waarde en zingeving(alles is te berekenen). De leegte van dit humanisme op het gebied van waarde en zingeving leidt dan onvermijdelijk tot een antihumanisme: wat belangrijk is in het leven, wordt niet meer bepaald door religie of door de ratio (in de wereld is immer niks = nihilo) maar nu is het de beurt - of de plicht - van een ieder om zelf te bepalen wat het waard maakt om te leven.
- Taylor spreekt hierbij van een Nova effect: Het is alsof een ster (het Christendom) ontploft is en een schokgolf veroorzaakt die steeds verder uitbreidt. Vanaf de jaren 60 spreekt Taylor

zelf van een supernova: het idee hierbij is dat ontelbaar hoeveelheden van verschillende levensbeschouwelijke visies op komen. Hapines festivals passen duidelijk in deze analyse als onderdeel van de supernova

9 **Maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een uitleg van de burgerlijke maatschappij: in en dankzij de burgerlijke maatschappij ben je vrij om je eigen leven vorm te geven.
- Verwijzing tekst 2: een festival als activiteit in de burgerlijke maatschappij draagt bij aan de subjectieve vrijheid.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Hegel is de mens niet vrij uit zichzelf, maar dankt hij zijn vrijheid aan de sociale, culturele en politieke ordening van de gemeenschap. In de burgerlijke maatschappij kun je deels los komen van je familie, je eigen voorkeuren volgen en je bestaan invullen door je werk. Dit zonder dat de staat bepaald wat je precies moet doen. Hegel noemt de burgerlijke maatschappij een uniek en kenmerkend Europees verschijnsel waarin individuele vrijheid en geluk samenvalt met de gemeenschap.
- Festivals zijn bij uitstek sociale activiteiten die plaatsvinden in de burgerlijke maatschappij. Als zodanig is de activiteit er een die kan bijdragen aan de subjectieve vrijheid. De deelnemers aan het festival kunnen zichzelf verder ontwikkelen en hiermee uiting geven aan hun vrijheid.

10 **Maximumscore 1**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg dat deelname aan een festival volgens MacIntyre geen 'praktijk' is: het festival is niet gericht op een gemeenschappelijk goed; iedereen komt halen wat alleen voor hem/haar nodig is.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Deelname aan het festival is geen voorbeeld van zo'n praktijk. Het kan wel worden gezien als een samenwerkingsverband, maar het is niet gericht op een gemeenschappelijk goed: iedereen komt er juist zijn 'eigen geluk' halen. Er zijn ook geen standaarden van excellentie: er is geen goede of foute manier om aan het festival deel te nemen. Er zijn ook geen interne goede zaken die aan deze praktijk verbonden zijn: ieder komt juist datgene 'halen' wat hij/zij zelf wil.
 - Praktijken (practices) zijn samenwerkingsverbanden van mensen met de volgende kenmerken: (leerlingen gebruiken er minstens één):
 - die gezamenlijk zorg dragen voor een gemeenschappelijk goed; en
 - daarbij bepaalde standaarden van excellentie hanteren;
 - waarbij ze mede gericht zijn op interne goede zaken (internal goods) die tot die praktijk behoren, die niet los kunnen worden gemaakt van de kwaliteit van de praktijk.

11 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van de transformatie-economie met gebruik tekst 3: in tekst 3 gaat het om een beleving of sensatie, niet om een noodzakelijk goed.
- Een argumentatie of de spiritualisering van de markteconomie bijdraagt aan een authentiek leven.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- De huidige economie kun je beschrijven als een transformatie economie of *belevingseconomie*. In de begintijden van de moderne economische ontwikkelingen (Smith en de industriële revolutie) draaide de economie om het produceren van goederen. Deze stelden mensen in staat om te voorzien in hun levensonderhoud. De transformatie economie daarentegen richt zich voornamelijk op het leveren van momenten. Het gaat hierbij niet om het consumeren van goederen maar om het consumeren van sensaties. Datingsite Second Love is duidelijk een voorbeeld van transformatie-economie, omdat het gaat om een het vinden van een extra (sex-) partner, terwijl een noodzaak voor levensonderhoud hiervoorontbreekt.
- Ja, de spiritualisering van de markteconomie draagt bij aan een authentiek leven. Door het vrijwillig deelnemen aan een festival zoals het Happinez festival of een dergelijke activiteit kun je je eigen – authentieke – leven vorm geven. Door de spiritualisering van de markteconomie is er meer aanbod om het zingevingsvraagstuk in je eigen leven te onderzoeken en te beantwoorden.
- Een correcte argumentatie waarbij de kandidaat argumenteert dat de spiritualisering van de markteconomie niet bijdraagt aan een authentiek leven moet ook goedgekeurd worden.

12 Maximumscore 1

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg dat het goede leven volgens Nussbaum bestaat in kwetsbaarheid, gebruik makende van een voorbeeld uit de Griekse literatuur (Pindarus): het goede leven is als een bloeiende plant, voortdurend behoefte aan voedsel en zorg van buitenaf.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Nussbaum gebruikt veel klassieke Griekse literatuur om haar opvatting over het goede leven - het goede leven als bloeiende plant - kracht bij te zetten. Specifiek de dichter Pindarus beschrijft mooi hoe de complexiteit van het goede leven meer is dan alleen een eigenschap van een mens zelf. 'De voortreffelijkheid van een goed mens is als een jong plantje het staat teer en breekbaar in de wereld en heeft voortdurend behoefte aan voedsel van buitenaf. Een wijnstok moet een goede stam hebben om goed te kunnen groeien. En ook met goed erfelijk materiaal moet het weer nog gunstig zijn en is er zorg nodig van intelligente kwekers, wil hij gezond zijn en tot volle wasdom komen. Dit, zegt Pindarus,

geldt voor ons mensen ook.

13 Maximumscore 1

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van de absurditeit van het leven volgens Camus: mensen kunnen de zin van het leven niet achterhalen, ook al zijn we daar naar op zoek.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Camus is het leven absurd, omdat wij als mensen nooit de zin van het leven zullen achterhalen. Wij zullen nooit een waarheid vinden die ons verklaard waarom de dingen gaan zoals ze gaan. Het absurde is erin gelegen dat wij als mens wel de capaciteit hebben om onszelf deze vraag te stellen. Op de diepe zinvragen van het leven zal de cosmos slechts antwoorden met oneindige stilte.

Opgave 3: Smartphones en het goede leven

14 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van Smith's argument voor de stelling dat arbeidsdeling leidt tot welvaart: arbeidsdeling en specialisatie leidt tot efficiëntere productie en voor meer welvaart.
- Een illustratie van het argument van Smith op basis van tekst 4: elke werknemer heeft één handeling in het proces waardoor het werk efficiënt georganiseerd is.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Door een productieproces in efficiënt georganiseerde stappen op te delen en verschillende mensen verschillende stappen voor hun rekening te laten nemen, wordt er veel meer geproduceerd dan wanneer elke arbeider het hele productieproces zelf doet en elke stap zelf voor zijn rekening neemt. Doordat er in minder tijd meer geproduceerd kan worden, wordt de welvaart verhoogt.
- In tekst 4 zie je dit terug omdat alle medewerkers één handelen moeten verrichten, zoals het testen van apparaat, en daarmee wordt de arbeidsproductiviteit vergroot.

15 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van dehumanisering volgens Smith in relatie tot tekst 4: het werk is geestdodend;
- Een correcte uitleg van dehumanisering volgens Marx in relatie tot tekst 4: de arbeider is slechts een inwisselbare 'schakel' in het proces geworden..

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij Smith: mensen doen de hele dag dezelfde handeling, bijvoorbeeld als ze aan de lopende band smartphones in elkaar zetten, wat geestdodend en dus dehumaniserend is.
- Bij Marx: arbeiders worden slechts een productiefactor, een inwisselbaar wegwerpproduct in het systeem. Volgens Marx is er sprake van dehumanisering omdat een mens niet meer als mens maar als inwisselbare schakel in een productieketen gezien wordt.

16 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte weergave van de positie van Smith welke rol de overheid heeft om de negatieve effecten van arbeidsdeling te voorkomen: door onderwijs kan de mens zich alsnog blijven ontwikkelen.
- Een correcte eigen argumentatie voor of tegen de stelling van Smith dat onderwijs de negatieve effecten van arbeidsdeling kan bestrijden.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- De overheid moet volgens Smith voor onderwijs zorgen voor het gewone volk, zodat mensen leren lezen, rekenen en schrijven. Zo kunnen mensen de geest verruimen en als privépersoon menselijk en creatief blijven, ondanks hun afstompende werk overdag.
- Ja, de oplossing van Smith is een goede oplossing omdat niet elke activiteit in je leven zinvol, creatief of veelzijdig hoeft te zijn. Wanneer je werk eentonig is, kan je leven daarbuiten wel degelijk uitdagend zijn. Mits je hebt geleerd om die creatieve, veelzijdige kant van je geest te ontwikkelen.

Of

- Nee, de oplossing van Smith is geen goede oplossing omdat het dehumaniserende effect van eentonig werk heel sterk is, mensen kunnen hier zelfs depressief van worden omdat ze een groot deel van hun dag besteden aan iets dat zinloos en/of geestdodend is. Ontwikkeling in de vrije tijd kan dit niet tegengaan.

17 **Maximumscore 2**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van Tronto's stelling dat de gebrekkige zorg voor de werknemers voortkomt uit de scheiding tussen de private en de publieke sfeer: in de publieke sfeer is de moraal uit beeld.
- Een correcte uitleg van de rol die het economische discours hierbij speelt: in het economisch discours gaat het alleen om financieel gewin.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Met de invoering van de vrije markt vindt er een scheiding plaats tussen private en publieke sfeer. In de private sfeer hebben mensen morele waarden. In de publieke sfeer is moraal uit beeld, omdat daarin de vrije markt centraal staat, die gezien wordt als een moreel neutraal systeem. De gebrekkige zorg voor de werknemers komt dus voort uit het ontbreken van moraal in de publieke sfeer; er wordt niet voor de werknemers gezorgd omdat in de publieke sfeer niet 'hoeft'.
- Het draait in de publieke sfeer om vooruitgang en efficiency: dat is het economische discours, de sfeer van de economie, van de kosten/batenanalyse. Uiteindelijk is in het economisch discours alleen het financieel gewin het leidende principe.

18 **Maximumscore 1**

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte verdediging namens Tronto waarom politiek zich bezig moet houden met de zorg voor de werknemers: omdat voor het goede (samen-) leven goede zorg nodig is.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Tronto moet zorg een publieke en dus politieke zaak zijn. Democratie draait om de vraag hoe je samen een goed leven kunt leiden, niet om het creëren van welvaart als doel

op zich. Goed (samen-) leven is onmogelijk zonder goede zorg en daarom moet de politiek zich bezighouden met het welzijn van deze werknemers.

19 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg, op basis van tekst 6, van de stelling dat de vrije markt wat betreft onze behoefte aan vernieuwing bijdraagt aan wat velen zien als een goed leven: door de vrije markt kun je oneindig veel nieuwe ervaringen opdoen.
- Een correcte uitleg, op basis van tekst 4, van de stelling dat de vrije markt de mogelijkheid tot vernieuwing juist in de weg kan zitten: voor de consumptie van de een wordt de ander gedwongen om onder repeterende omstandigheden het consumptiegoed te maken.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Uit tekst 6 blijkt dat mensen veel mensen behoefte hebben nieuwe ervaringen en een gebrek aan nieuwe ervaringen ervaren als saai en onbevredigend. De vrije markt speelt een belangrijke rol in het voorzien in telkens nieuwe gadgets, vakanties en uitjes die onze behoefte aan nieuwe ervaringen (tijdelijk) bevredigen.
- In tekst 4 kunnen we lezen dat het tegelijkertijd diezelfde vrije markt is die er in China voor zorgt dat de mensen die onze nieuwe gadgets (zoals smartphones) maken vastzitten in saaie banen met veel herhaling en lange diensten en dus juist heel weinig nieuwe dingen ervaren.

20 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte weergave van Plato's argument voor de stelling dat arbeid geen onderdeel is van het goede leven: het goede leven is een vrij leven, hij die moet werken is niet vrij ;
- Een onderbouwd oordeel over Plato's filosofie over arbeid.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Plato keek vol minachting neer op arbeid. Dat was iets voor slaven (en vrouwen), niet iets voor de aristocraten die zij voor ogen hadden. Het goede leven is volgens Plato het aristocratische leven waarin tijd genoeg is (omdat de aristocraat niet hoeft te werken) om zich bezig te houden met de politiek in de polis.
- Plato's filosofie van arbeid vind ik abject omdat het voorbijgaat aan de persoonlijke wensen, dromen en ambities van mensen. Ik geef de voorkeur aan een visie op arbeid waarin arbeid gezien wordt als een mogelijkheid om jezelf te verheffen, te ontwikkelen en daarmee je eigen leven zin te geven.
- Een correcte argumentatie waarbij de kandidaat argumenteert dat Plato's visie op arbeid een goede visie is, dient ook goedgekeurd te worden.

Opgave 3: Tiny houses

21 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte argumentatie waarin duidelijk wordt hoe Kirsten en Joachim zich verzetten tegen de neoklassieke opvatting van hebzucht en egoïsme: het leven in de gemeenschap is niet gericht op financieel gewin, maar op andere waarden.
- Een correcte toepassing daarvan op tekst 7: alleen het noodzakelijke hebben Kirsten en Joachim voor zichzelf.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Joachim en Kirsten verzetten zich tegen de neoklassieke opvatting dat hebzucht en egoïsme bijdragen aan de invulling van het goede leven. De neoklassieke opvatting van het goede leven is dat economische welvaart als belangrijkste streven gezien. Het goede leven is dus het leven waar iedereen financieel beter van wordt. Het leven in deze gemeenschap is niet gericht op het verkrijgen van steeds meer geld en spullen en daarmee verzetten Joachim en Kirsten zich tegen de neoklassieke opvatting.
- In tekst 7 zie je dat Joachim en Kirsten alleen de hoogstnoodzakelijkste voorzieningen voor zichzelf hebben en delen de rest met de anderen in de gemeenschap. Zij willen dus niet het maximale voor zichzelf, maar nemen genoeg met minder.

22 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg met behulp van tekst 7 dat de mens een gebrekkig instinct heeft: mensen hebben externe zaken nodig om te overleven.
- Een correcte uitleg met behulp van tekst 7 dat de mens de noodzaak heeft om zelf na te denken en zijn omgeving vorm te geven: zonder nadenken en het vormgeven van de omgeving is de overlevingskans nihil, andere dieren hebben dit niet nodig.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Uit tekst 7 wordt duidelijk dat de mens een gebrekkig instinct heeft, want hij heeft, anders dan andere dieren, allerlei externe zaken nodig om te kunnen overleven. Hij kan zich bijvoorbeeld niet zelfstandig warm houden (kleding) en moet dingen verzinnen en bouwen om het water in de natuur te gebruiken zonder ziek te worden.
- In de tekst wordt ook duidelijk dat de mens zelf in staat is om hier noodzakelijk oplossingen voor te bedenken en dat hij op die manier zijn eigen omgeving vormgeeft. Zo gebruiken Joachim en Kirsten regenwater om af te wassen en gaan ze nog een groter waterreservoir installeren met een filter. En bouwen de mensen samen een gemeenschappelijke ruimte om warm te blijven, andere dieren doen dit niet op een manier zoals mensen dat doen.

23 Maximumscore 1

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte keuze, met evaluatie, voor de juiste vorm van instrumenteel denken via de vrije markt: de consument kiest zelf voor groen om milieuproblematiek aan te pakken.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- In deze tekst herken je het beste de derde wijze waarop via de vrije markt een instrumentele oplossing gevonden kan worden voor milieuproblemen: via de consument zelf. De consument kan ervoor kiezen bepaalde producten wel te kopen, bijvoorbeeld 'groene' producten, en andere producten niet te kopen. De bewoners in deze gemeenschap kiezen er zelf voor om als consument zo duurzaam mogelijke keuzes te maken. Het nadeel van deze benadering is dat het erg vrijblijvend is; je kiest er wel voor, of je kiest er niet voor. Bovendien kun je kritisch zijn tegenover het instrumentele denken in het algemeen. In de 18de eeuw is het mechanische wereldbeeld ontstaan. In dit wereldbeeld is de natuur een beheersbaar en controleerbaar 'object' geworden. Kenmerkend voor onze houding tegenover de natuur is dat in deze verhouding de belangen van de mens centraal staat. De natuur zelf kent in deze verhouding geen andere waarde dan dat van een bruikbaar object.

24 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van de begrippen 'bestelbaar bestand' en 'gestel': de mens en de natuur zijn aan elkaar verbonden in een vicieuze circkel van elkaar opeisen en zijn daarmee een bestelbaar bestand geworden.
- Een argumentatie waaruit blijkt of Kirsten en Joachim wel/niet onderdeel zijn van het 'bestelbaar bestand'.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Met het Gestel bedoelt Heidegger een bepaalde verhouding tussen de mens en de natuur: de natuur en de mens zijn met elkaar verbonden in een vicieuze cirkel van opeisen, tot bestand maken en ervoor zorgen dat dit bestand beschikbaar (bestelbaar) blijft. Volgens Heidegger worden zowel de mens als de natuur tot een bestelbaar bestand gemaakt door de moderne techniek. Een bestelbaar bestand is altijd beschikbaar en kan worden opgeëist wanneer het nodig is.
- Nee: Joachim en Kirsten zijn geen onderdeel van het Gestel en ook geen bestelbaar bestand. Ze leven 'off the grid' en zijn daardoor niet meer afhankelijk van een bestelbaar bestand voor water- en energieleveranciers.

Of

- Ja: Joachim en Kirsten zijn nog steeds een onderdeel van het Gestel en een bestelbaar bestand. Ze leggen zonnepanelen aan en een windmolentje om te kunnen beschikken over

energie, zodat ze wel gebruik kunnen maken van elektrische apparaten. Ze zijn nu voor de producenten van zonnepanelen en windmolens een bestelbaar bestand geworden

25 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte weergave van het proces van ontlijving door de techniek: de moderne techniek heeft de rol van noodzakelijke fysieke arbeid overgenomen.
- Een correcte weergave van de wijze waarop het lichaam betekenis heeft gekregen als consumerend lichaam: door de moderne techniek is de ervaring van het noodzakelijke overgenomen door de ervaring van het aangename.

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- De fysieke arbeid van het houthakken om te zorgen voor warmte is vervangen door verwarmingen die je open kunt draaien en of kunt aansturen via een computerprogramma. Heel veel fysieke arbeid in het dagelijks leven is geautomatiseerd: verwarming, koffiezetten, berichten ontvangen. Door deze technieken is het fysieke actieve lichaam een veel kleinere rol gaan spelen en kun je spreken van een 'ontlijving' van het dagelijks leven.
- Kirsten zegt ook dat mensen door de verwarming open te draaien niet meer weten wat ze doen. Dit is een voorbeeld van dat het lichaam van een primair producerende betekenis, nodig om te overleven, een meer consumptieve betekenis gekregen. Hierin ondergaan we de wereld in toenemende mate in termen van prettig of onaangenaam, van genot en pijn. Het consumerend lijf is een hoofddoel geworden. Wat vind ik lekker, aangenaam of prikkelend, in lichamelijke zin?

Opmerking: bij minimaal 1 van beide punten moet een tekstverwijzing worden gebruikt. Als alleen weergave is van de theorie dan kan maximaal 1 punt worden toegekend.

26 Maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- Een correcte uitleg van het begrip arbeid mét voorbeeld uit tekst 9: arbeid is het vervaardigen van noodzakelijke behoeften, zoals houthakken om warm te blijven.

Een correcte uitleg van het begrip werken mét voorbeeld uit tekst 9: werken is het vervaardigen van duurzame producten die ons eigen bestaan overstijgen:

- Een correcte analyse van het verschil tussen arbeiden en werken: werken is gericht op overleven, arbeiden gericht op duurzame producten:

Een voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij arbeiden gaat het om het vervaardigen van noodzakelijke behoeften die we verbruiken die ten dienste staan van overleven. Er is sprake van houthakken om hout te produceren om warm te blijven, een noodzakelijke behoefte. Bij werken gaat het om het vervaardigen van duurzame producten die we gebruiken de het eigen bestaan overstijgt. Joachim en Kirsten hebben een zelfvoorzienend huis gebouwd, waarbij de natuur wel ingezet wordt,

maar deze niet onnodig belast en verbruikt.

- Met arbeid vervaardig je producten die je nodig hebt om te overleven en die een noodzakelijke behoefte zijn, zoals hout om warm te blijven of eten om te overleven. Dat het huis van Kirsten en Joachim op een bepaalde manier gebouwd is, met aandacht voor milieu en duurzaamheid, is een vorm werken. Hiermee overstijgen Kirsten en Joachim hun eigen bestaan omdat zij er voor kiezen om een duurzaam huis te bouwen.

einde■